

Закон визначає спеціальний правовий режим грошових коштів у вигляді заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, допомог у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, відшкодувань у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, інших соціальних виплат, які належали спадкодавцеві, але не були ним одержані за життя. Уявляється справедливим, що ст. 1227 ЦК має соціальне спрямування через закріплення спеціального порядку переходу права на отримання даних сум до певного вузького кола осіб, для яких спільно з отримувачем таких сум, вони є основним джерелом до існування.

Фактично у досліджуваній нормі йдеться про два види відносин: 1) за наявності членів сім'ї, які вирішили скористатися своїм правом на отримання належних спадкодавцеві соціальних виплат; 2) за відсутності членів сім'ї спадкодавця.

На нашу думку, перехід до членів сім'ї спадкодавця права на одержання належних останньому соціальних виплат в порядку ст. 1227 ЦК *не є спадкуванням*, у зв'язку з чим до відносин, що виникають при цьому, не застосовуються норми спадкового права. В даному аспекті можна погодитися із висловленою в доктрині цивільного права позицією про випадок сингулярного правонаступництва [3, с. 68], [4, с. 114], [5, с. 121].

У свою чергу З. В. Ромовська веде мову про окреме правонаступництво. Це означає, на її думку, що до особи, яка одержала соціальні виплати, належні спадкодавцеві, переходять обов'язки покійного, невиконані ним за життя. Так, якщо працівником була завдана шкода майну роботодавця, останній матиме право вимагати її відшкодування за рахунок несплаченої заробітної плати, але відповідно до трудового законодавства. Якщо спадкодавець виплачував аліменти, члени сім'ї одержать частину заробітку померлого за мінусом суми заборгованості [6, с. 61].

Як відзначив Верховний Суд України в ухвалі від 30.06.2010 р., у ст. 1227 ЦК визначається доля тих платежів, право на які виникло за життя спадкодавця [7]. А відтак, до членів сім'ї не переходить право на перерахунок таких сум, або право на вимогу про призначення іншої виплати, на яку за життя мав спадкодавець, проте з буд-яких причин не скористався своїм правом.

Відсутність спадкування у відносинах з переходу права на одержання сум заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, допомог у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, відшкодувань у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, інших соціальних виплат, які належали спадкодавцеві, зумовлює ряд важливих висновків. Так, по-перше, до відповідних відносин не застосовується ст. 1224 ЦК стосовно усунення від права на спадкування, оскільки члени сім'ї не мають статусу спадкоємців. По-друге, на членів сім'ї спадкодавця не може бути покладений обов'язок щодо задоволення вимог кредиторів спадкодавця (ст. 1281 ЦК). По-третє, ці кошти не враховуються при визначенні розміру обов'язкової частки у спадщині (ст. 1241 ЦК). По-четверте, відсутні спеціальні строки для одержання членами сім'ї відповідних виплат, при цьому положення ст. 1270 ЦК щодо строків для прийняття спадщини не застосовується.

У свою чергу, в разі відсутності членів сім'ї спадкодавця, права на одержання цих виплат переходять до спадкоємців за загальними положеннями кн. 6 ЦК, тобто в такому випадку виникають спадкові правовідносини.

Список використаних джерел:

1. Проект Цивільного кодексу України від 25.08.1996 р. // Українське право. – 1996. – № 2 (спецвипуск).
2. Спадкове право: Нотаріат. Адвокатура. Суд: [наук.-практ. посіб.] / [С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, О. М. Кліменко та ін.]; за заг. ред. С. Я. Фурси. – К.: Видавець Фурса С. Я.; КНТ, 2007. – 1216 с.
3. Печений О. П. Спадкове право / О. П. Печений. – Х.: Фактор, 2012. – 368 с.
4. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). – Т. 12: Спадкове право / За ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Х.: ФО-П Колісник А. А., 2009. – 544 с.
5. Спадкове право. Практика застосування нотаріусами України / за заг. ред. В. М. Марченко. – Х.: ФО-П Лисяк Л. С., 2012. – 736 с.
6. Ромовська З. В. Українське цивільне прав. Спадкове право: Підручник / З. В. Ромовська. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. – 264 с.
7. Ухвала Верховного Суду України від 30.06.2010 у справі № 6-20514св09 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/10397640>

Лихолат Ірина Петрівна,

кандидат юридичних наук, докторант кафедри загальнонотаріальних та державно-правових наук Національного університету «Києво-Могилянська академія», приватний нотаріус Київського міського нотаріального округу

МІЖНАРОДНІ НОТАРІАЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Останнім часом кількість відносин з іноземним елементом різко збільшилася, зокрема, і в нотаріальній практиці. Це детерміновано потребами як фізичних осіб (укладання змішаних шлюбів, придбання майна за кордоном, у тому числі нерухомого, почастішання випадків спадкування, ускладненого іноземним елементом, поширення міграційних процесів тощо), так і юридичних (зростання зовнішньо-економічних зав'язків, створення міждержавних бізнес структур, трансграничне переміщення капіта-

лів тощо). Ці тенденції пов'язані з глобалізацією, яка активно впливає на правову сферу суспільного життя, спонукає кожну суверенну державу встановлювати принципи співвідношення національного та міжнародного права, визначати порядок реалізації норм міжнародних договорів, врегульовувати правовідносини, ускладнені іноземним елементом та застосовувати норми іноземного права.

Застосування норм чинних міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є формою реалізації внутрішнього законодавства України, оскільки такі договори визнаються в Україні частиною національного законодавства (ч. перша ст. 19 Конституції України [7], ч. перша ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» [3] (далі – ЗУ «Про міжнародні договори України»)). При цьому, в Конституції України відсутня норма про примат чинних міжнародних договорів України над законами, прийнятими в Україні. Однак закони, які врегульовують приватноправові відносини, зазвичай містять норми, що встановлюють перевагу правил міжнародних договорів над нормами внутрішнього законодавства України (стаття 3 Закону України «Про міжнародне приватне право» [2] (далі – ЗУ «Про міжнародне приватне право»)), ч. друга ст. 19 ЗУ «Про міжнародні договори України, ч. перша ст. 103 Закону України «Про нотаріат» [4] (далі – ЗУ «Про нотаріат») тощо).

Застосування норм іноземного права в приватноправових відносинах прямо передбачено ст. 6 ЗУ «Про міжнародне приватне право». В ній встановлюється порядок врегулювання приватноправових відносин, різновидом яких є відносини нотаріальні, які хоча б через один із своїх елементів пов'язані з одним або кількома правопорядками, іншими, ніж український (преамбула Закону). Зв'язок з іншим правопорядком реалізується через іноземний елемент, який проявляється в одній або кількох з таких форм: 1) хоча б один учасник правовідносин є громадянином України, який проживає за межами України, іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною особою; 2) об'єкт правовідносин знаходиться на території іноземної держави; 3) юридичний факт, який створює, змінює або припиняє правовідносини, мав чи має місце на території іноземної держави (п. 2 ч. першої ст. 1 Закону).

Формула приватноправових відносин з іноземним елементом, надана в ЗУ «Про міжнародне приватне право», свідчить про те, що їх сутністю є зв'язок національного правопорядку з іноземним, а формою – вищеперераховані елементи (суб'єкт, об'єкт, юридичний факт). Цей підхід відповідає сучасним уявленням про характер приватноправових відносин та не обмежує їх визначення виключно формальною ознакою, тобто іноземним елементом. Традиційне для радянського підходу визначення приватноправових відносин як внутрішніх, що ускладнені іноземним елементом, викривляє їх характер «оскільки дозволяють вважати, що це внутрішні відносини, до яких «доданий іноземний елемент» [1].

Визначення міжнародних приватноправових відносин через зв'язок із правопорядками є підтвердженням прийняття державою Україною моністичного підходу до співвідношення міжнародного та національного права, який ґрунтується на визнанні джерел міжнародного права, належним чином імplementованих у національну правову систему, невід'ємним елементом цієї системи та такими, що застосовуватиметься, у тому числі, у внутрішніх правовідносинах. Ця позиція відповідає сучасним європейським тенденціям. Акцентуючи увагу на зв'язку саме з правопорядками, законодавець надає суб'єктам міжнародних приватноправових відносин статусу повноцінних учасників міжнародних правовідносин. Натомість в межах дуалістичної теорії, яка домінувала в офіційній радянській правовій доктрині, міжнародне та внутрішнє право представляли собою дві самостійні та автономні правові системи, а учасники приватноправових відносин фактично не вважалися повноцінними суб'єктами міжнародних відносин. Виключення робилося для окремих видів відносин, наприклад, спадкових, в яких ролі пересічного громадянина як їх суб'єкту неможливо було уникнути.

Хоча термін «міжнародні нотаріальні правовідносини» не є вживаним в сучасній правовій літературі, натомість він набагато точніше відображає суть цих відносин ніж «нотаріальні правовідносини, ускладнені іноземним елементом». Нотаріальні правовідносини, які представляють собою «суспільні відносини, що виникають у сфері організації та діяльності нотаріату» [9;110], можуть набувати міжнародного характеру, коли пов'язані принаймні з двома правопорядками, один з яких є відмінним від правопорядку України, а іноземний елемент реалізується в одній або декількох формах, передбачених законодавством.

Для відповіді на питання, що представляє собою зв'язок між правопорядками, слід проаналізувати форми, визначені у п. 2 ч. першої ст. 1 Закону, в яких проявляється іноземний елемент.

Громадянство, як правовий зв'язок людини та держави, має постійний характер. Однак приналежність особи до громадянства конкретної країни, так і сам статус особи як громадянина, може протягом життя змінюватися. Особа може втратити громадянство або вийти з нього; набути, бути прийнятою або поновленою у громадянстві. На етапі виникнення нотаріальних правовідносин статус особи як громадянина конкретної держави або особи без громадянства можна чітко встановити, але у випадку, якщо такі відносини є довготривалими, він може бути змінений. Наприклад, якщо на момент нотаріального посвідчення договору обидві його сторони були громадянами України, але на момент виконання зобов'язання одна із сторін набула громадянство іншої країни, виявляється, що внутрішні відносини в процесі їх розвитку ускладнилися іноземним елементом.

Юридична особа приватного права також може змінити своє юридичне місцезнаходження, тобто країну реєстрації. Однак такі дії призведуть до появи іншої юридичної особи, створеної за законодавством іншої країни. Статичними можна вважати юридичні особи публічного права, які теж можуть бути суб'єктами міжнародних нотаріальних правовідносин. Ними, наприклад, є державні органи, зокрема

органи приватизації – Фонд державного майна України, його регіональні відділення та представництва (ст.7 Закону України «Про приватизацію державного майна» [5]). Укладання та нотаріальне посвідчення приватизаційних договорів між органи приватизації та юридичними особами інших держав, які виступають в якості покупців, передбачено абзацом четвертим частини першої статті 8 цього Закону, ч. сьомою ст.128 та ч.першою ст.132 Земельного кодексу України [6].

Об'єкти міжнародних нотаріальних правовідносин також можуть мати динамічний або статичний характер в залежності від їх типу. Так, наприклад, об'єкти нерухомого майна не можуть змінювати територію свого розташування (якщо, звісно, сама територія, на якій вони розташовані, знаходиться під юрисдикцією тієї ж країни), а ось об'єкти рухомого майна (наприклад, транспортні засоби) можуть бути перереєстровані за законодавством іншої країни.

Третій елемент має яскраво виражений динамічний характер та може означати не тільки юридичний факт, який є за своєю природою статичним, але й настання правових наслідків нотаріальної дії, які можуть настати в державі, відмінній від держави вчинення нотаріальної дії [8;19].

Динамічність елементів міжнародних нотаріальних правовідносин є характерною ознакою, що відрізняє їх від внутрішніх нотаріальних правовідносин.

В залежності від динамічного або статичного характеру форм, в яких проявляється іноземний елемент, через який реалізується зв'язок з іншим правопорядком, в нотаріальному процесі можна виокремити декілька груп міжнародно-правових ситуацій, які відрізняються за часом виникнення зв'язку із іноземним правопорядком [8;20]. Так, І.Г.Медведев виокремлює три групи таких ситуацій. Першу групу складають ситуації, які з самого початку пов'язані із правопорядками декількох держав. Іншу групу становлять ситуації, коли з початку внутрішні правовідносини згодом набувають міжнародного характеру. Третю групу складають ситуації, за яких виключно внутрішні правовідносини здатні в майбутньому набути міжнародного характеру [8;20,21]. При цьому нотаріус має «...врахувати перспективи розвитку ситуації, проєцируючи її в майбутнє з метою забезпечення постійної ефективності юридичних дій, що здійснюються зацікавленими особами або з метою роз'яснення сторонам тих юридичних мійр, які необхідно буде здійснити у випадку зміни фактичних обставин» [8;21].

Розділ IV ЗУ «Про нотаріат» присвячений застосуванню норм іноземного права. Найпоширенішими нотаріальними діями, в яких яскраво проявляється зв'язок із правопорядком іноземних держав, є охорона спадкового майна та оформлення спадкових відносин з іноземним елементом, які передбачені статтею 99 ЗУ «Про нотаріат». Однак іноземний елемент може бути присутнім у будь-яких інших нотаріальних діях, передбачених законодавством України. Більш того, цей Закон прямо вказує на можливість застосувати норму іноземного права на підставі вимоги міжнародного договору, навіть якщо відповідна нотаріальна дія не передбачена законодавством України (ч. друга ст.103 Закону).

В інших статтях Розділу IV ЗУ «Про нотаріат» зв'язок із правопорядком інших держав розкривається через повноваження нотаріусів. Так, нотаріуси, відповідно до чинного законодавства України мають право застосовувати норми іноземного права шляхом прийняття документів, складених відповідно до вимог іноземного права, а також вчиняти посвідчувальні написи за формою, передбаченою іноземним законодавством, якщо це не суперечить законодавству України (ст.98 Закону). Також нотаріуси України мають право забезпечувати докази, необхідні для ведення справ в органах іноземних держав (ст.102 Закону), що нерідко відбувається із застосуванням норм іноземного права.

Міжнародні нотаріальні правовідносини, як і внутрішні, можуть бути процесуальними, тобто такими, «які безпосередньо стосуються здійснення нотаріального процесу» [9;110] та «які можна вважати різновидом суспільних відносин, що виникають між особами, що вчиняють нотаріальні дії, та особами, які звернулися за вчиненням нотаріальних дій та які регульовані нормами законодавства про нотаріат» [9;111] або нотаріально-адміністративними, «які стосуються організаційної структури нотаріату» [9;110]. Отже, міжнародні нотаріальні відносини також охоплюють зносини нотаріусів з іноземними органами юстиції та зносини іноземних нотаріусів з органами юстиції України. Порядок таких зносин визначається ст.101 ЗУ «Про нотаріат», іншими актами законодавства України, у тому числі, чинними міжнародними договорами України.

Характерною ознакою змісту міжнародних нотаріальних правовідносин є зв'язок одного або декількох іноземних елементів (суб'єктів, об'єктів, юридичних фактів) з одним або кількома правопорядками, іншими, ніж український, який реалізується через застосування матеріальних норм іноземного права. Застосування матеріальних норм іноземного права є наслідком процесу, характерного для усіх міжнародних приватноправових відносин, у тому числі нотаріальних, а саме, вибору конкретних норм національного права. Процес вибору права можна відобразити у наступній формулі: кваліфікація правової ситуації як такої, що включає іноземний елемент – вибір права на основі колізійних норм права, що застосовується – застосування матеріальних норм компетентно правопорядку [9;18].

Усі елементи цієї формули визначені у ЗУ «Про міжнародне приватне право». Так, правова кваліфікація – це визначення права, що підлягає застосуванню до правовідносин з іноземним елементом (п.6 ч. першої ст.1 Закону), вибір права – право учасників правовідносин визначити право якої держави підлягає застосуванню до правовідносин з іноземним елементом (п.4 ст.1 Закону), а застосування права іноземної держави охоплює всі його норми, які регулюють відповідні правовідносини (ч. перша ст.6 Закону).

Визначення права, що підлягає застосуванню до приватноправових відносин з колізійним елементом, здійснюється відповідно до колізійних норм та інших положень колізійного права (ч.перша ст.4

Закону) на підставі колізійного та матеріально-правового методів, які є специфічними методами міжнародних приватноправових відносин.

Ч. шоста ст. 5 ЗУ «Про міжнародне приватне право» встановлює, що вибір права не здійснюється, якщо відсутній іноземний елемент у правовідносинах. Однак, як було зазначено, через динамічність іноземних ознак приватноправових відносин, вони можуть мати не тільки наявні іноземні елементи, але й латентні, що обов'язково слід враховувати нотаріусу в процесі здійснення нотаріальних дій.

Висновки: міжнародні приватноправові відносини – приватноправові відносини, в змісті яких присутній зв'язок між національним та одним або кількома правопорядками іншими, ніж український. Необхідна ознака таких відносин – іноземний елемент, присутній в одній або декількох формах (суб'єкт, об'єкт, юридичний факт).

Міжнародні нотаріальні відносини – різновид міжнародних приватноправових відносин, які виникають між особами, що вчиняють нотаріальні дії, та особами, які звернулися за вчиненням нотаріальних дій та які врегульовуються нормами законодавства про нотаріат, або такими, що стосуються організаційної структури нотаріату. Характерною ознакою цих відносин є присутність в них зв'язку між національним правопорядком та одним або кількома правопорядками, іншими, ніж український. Такі відносини можуть бути процесуальними (вчинення нотаріальних дій) або адміністративними (зносини нотаріусів України з іноземними органами юстиції та зносини іноземних нотаріусів з органами юстиції України).

Наявна або латентна присутність іноземного елемента в міжнародних нотаріальних правовідносинах детермінується статичним або динамічним характером його форм.

Суб'єктами процесуальних відносин є: громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства, юридичні особи приватного права, створені як за законодавством України так і за законодавством іноземних країн, окремі державні органи, а адміністративних – нотаріуси України, нотаріуси іноземних країн, органи юстиції як України, так і іноземні.

Об'єктами міжнародних нотаріальних правовідносин є матеріальні або нематеріальна блага, які розташовані або мають своє походження в Україні або на території інших держав.

Сутністю міжнародних нотаріальних правовідносин є зв'язок одного або декількох іноземних елементів з одним або кількома правопорядками, іншими, ніж український, який реалізується через застосування матеріальних норм іноземного права. Змістом міжнародних нотаріальних правовідносин є права та обов'язки їх суб'єктів у відповідності до вимог чинного законодавства України або законодавства інших держав, зв'язок з законодавством яких вони мають.

Характерною ознакою міжнародних нотаріальних відносин є здійснення вибору права на підставі колізійного та матеріально-правового методів.

Список використаних джерел:

1. Ануфриева Л.П. Соотношение международного публичного и международного частного права (Сравнительное исследование правовых категорий) : Дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03, 12.00.10 : Москва, 2004 627 с. – <http://www.dissertcat.com/content/sootnoshenie-mezhdunarodnogo-publichnogo-i-mezhdunarodnogo-chastnogo-prava-sravnitelnoe-issl#ixzz3yJliPGel>.
2. Закон України «Про міжнародне приватне право». [Електронний ресурс].-Режим доступу:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2709-15/print1452672633821113>.
3. Закон України «Про міжнародні договори України». – [Електронний ресурс].-Режим доступу:<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1906-15/print1446840806117950>.
4. Закон України «Про нотаріат». – [Електронний ресурс].-Режим доступу: – <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12/print1452672633821113>.
5. Закон України «Про приватизацію державного майна». [Електронний ресурс].-Режим доступу:<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2163-12/print1433821168249669>.
6. Земельний кодекс України. – [Електронний ресурс].-Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/print1446840806117950>.
7. Конституція України. – [Електронний ресурс].-Режим доступу: – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1906-15/print1433821168249669>.
8. Медведев И.Г. Международное частное право и нотариальная деятельность (2-е изд.). – М.: Волтерс Клувер, 2005. – (Серия «Библиотека нотариуса» / Федер. нотар. палата России, Центр нотар. исслед.) – с.178 .
9. Теорія нотаріального процесу: Науково-практичний посібник / За заг. Ред. С.Я. Фурси. – К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. – с.920.

Нескороджена Лариса Леонідівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри економіко-правових дисциплін Національної академії внутрішніх справ

НОТАРІАЛЬНЕ ПОСВІДЧЕННЯ ДОГОВОРІВ УКЛАДЕНИХ ОСОБАМИ З ФІЗИЧНИМИ ВАДАМИ

03 грудня оголошено Міжнародним днем людей з фізичними вадами. Мета, заради якої цей день був проголошений – це дотримання прав людини і участь людей з фізичними вадами в житті суспільства. Місія юристів – допомогти особам з фізичними вадами розібратися в різних правових питаннях в цілому, та зокрема в питаннях укладення договору та його нотаріального посвідчення.